

Ю.М. Жорнокуй – канд. юрид. наук, проф. кафедри правових основ підприємницької діяльності навчально-наукового інституту права, економіки та соціології Харківського національного університету внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ АКЦІОНЕРНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відмінною рисою системи правового регулювання інституту акціонерної відповідальності є те, що основоположний нормативно-правовий акт – Закон України “Про акціонерні товариства” [5] – не містить норм, які б повністю забезпечили механізм притягнення до відповідальності (мається на увазі приватноправовий механізм) учасників акціонерних правовідносин. Справа у тому, що у юридичній літературі, коли мова заходить про відповідальність у корпоративних чи акціонерних відносинах, фахівці ведуть мову і про товариства, і про учасників (акціонерів), і про органи управління товариств, тобто фактично коло осіб безпідставно розширюється, що вводить в оману і як початківців у сфері права, і осіб, які вперше стикаються з проблемою відповідальності у корпоративних організаціях. Тому на нашу думку – акціонерне товариство (далі – АТ) і акціонери – є тими особами, які можуть бути притягнуті до акціонерної відповідальності.

1. У законі України “Про акціонерні товариства” можна звернути увагу на **значну кількість декларативних норм**, дотримання яких гарантується достатньо складною і заплутаною системою притягнення до відповідальності. Так, наприклад, за ч. 2 ст. 63 Закону України “Про акціонерні товариства” посадові особи органів АТ несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом. При цьому варто констатувати, що сам Закон не містить чітких меж і форм відповідальності посадових осіб, тобто, фактично, ми повинні звернутися до законодавчого масиву і з’ясувати можливість притягнення відповідних осіб до відповідальності, у тому числі встановити підстави, форми і вид негативних наслідків для відповідних суб’єктів.

2. Крім зазначеного, звернемо увагу на зміст ст. 29 Закону України “Про акціонерні товариства”, за якою **акціонери зобов’язані**: дотримуватися статуту, інших внутрішніх документів АТ; виконувати рішення загальних зборів, інших органів товариства; виконувати свої зобов’язання перед товариством, у тому числі пов’язані з майновою участю; оплачувати акції у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені статутом АТ не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

Але давайте проаналізуємо механізм можливості притягнення до відповідальності акціонерів за означеною нормою. По-перше, на акціонера

покладається обов'язок дотримуватися статуту та інших внутрішніх документів товариства. З цього приводу слушно виникає питання стосовно того: яку саме відповідальність буде нести акціонер і перед ким? Так, якщо, наприклад, у товаристві з обмеженою відповідальністю існує механізм виключення учасника зі складу товариства, то в АТ такого права не має. Особа не може бути позбавлена права власності на акції, крім випадків, коли таке рішення приймається органами судової влади, за умови, що акціонер зловживає своїм суб'єктивним правом, чим дезорганізує роботу самого товариства. Проте слушно виникає питання: хто може подати відповідний позов? Законодавство України (ст. 110, 112, 113 Цивільного процесуального кодексу України [4], ст. 28 Господарського процесуального кодексу України [2] та інші) не виключає й можливості звернення акціонера до суду за захистом охоронюваних законом інтересів АТ, учасником якого він є, але за належно оформленим уповноваженням цього товариства або якщо таке право надається йому статутом останнього (п. 4.2. Рішення Конституційного Суду України у справі про охоронюваний законом інтерес [7]). У більшості випадків легітимні інтереси АТ (ст. 41 Закону України "Про господарські товариства" [6]) формулюються його вищими органами і захищаються в суді не окремим акціонером, індивідуальні інтереси якого можуть суперечити як інтересам інших акціонерів, так і законним інтересам усього товариства, а правлінням чи іншими спеціально уповноваженими на це виконавчими органами останнього. На підставі викладеного можна зробити висновок, що позов про зловживання правом в акціонерних відносинах може подати акціонер, за наявності у нього відповідного доручення або уповноважений орган товариства. Однак невирішеним, у такому випадку, залишається питання про можливість подання позову до особи, яка володіє контрольним пакетом акцій або, навіть, 40 % акцій та ігнорує проведення загальних зборів акціонерів.

По-друге, до якого виду відповідальності буде притягнуто акціонера за невиконання рішення загальних зборів та інших органів товариства? Можливо краще було б сформулювати відповідний припис таким чином: акціонер може бути притягнутий до відповідальності за порушення вимог та рішень загальних зборів та інших органів товариства, якщо такі рішення не порушують суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів акціонерів.

Проте, звертаючи увагу на обов'язки акціонерів та можливість їх притягнення до відповідальності за їх невиконання, законодавець чи навмисно, чи випадково не включив до положень ні Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3], ні Господарського кодексу України (далі – ГК України) [1], ні Закону України "Про акціонерні товариства" обов'язків самого АТ. Тобто виникла ситуація, що акціонер несе певні обов'язки, може бути притягнутий до відповідальності за їх невиконання, у той час як про обов'язки самого товариства ми можемо дізнатися лише досконало вивчивши норми зазначених нормативних актів, а про його ж відповідальність, ґрунтуючись лише на загальних засадах про діяльність юридичних осіб. У

зв'язку з цим виникає потреба у внесенні доповнень (статті) до Закону України “Про акціонерні товариства”, які б передбачали і відповідальність АТ перед акціонером (-ами).

3. У відповідності до ст. 32 Закону України “Про акціонерні товариства” **АТ зобов'язане щороку скликати загальні збори** (річні загальні збори), що проводяться не пізніше 30 квітня наступного за звітним року. У той же час ні у самому Законі України “Про акціонерні товариства”, ні у ЦК України, ні у ГК України не міститься санкції за недотримання зазначеної норми. Слушно виникає питання про притягнення до відповідальності осіб, які відповідають за вчинення відповідних дій – членів наглядової ради товариства, оскільки саме до виключної компетенції такого органу (за ст. 52 Закону України “Про акціонерні товариства”) відноситься прийняття рішення про проведення чергових та позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів або за пропозицією виконавчого органу, а також підготовка порядку денного загальних зборів, прийняття рішення про дату їх проведення та про включення пропозицій до порядку денного, крім скликання акціонерами позачергових загальних зборів. Проте про відповідальність голови чи членів наглядової ради чинне законодавство не містить й згадки. У такому випадку ми маємо справу з потенційною загрозою порушення прав міноритарних акціонерів, оскільки члени наглядової ради, фактично безкарно, можуть “затягувати” (відстрочувати) проведення загальних зборів акціонерів, що негативно може вплинути на імідж самого товариства та залучення зовнішніх інвесторів (потенційних акціонерів).

Опоненти означеного підходу можуть апелювати положеннями ст. 47 Закону України “Про акціонерні товариства”, де закріплено, що на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій товариства, наглядова рада повинна скликати загальні збори акціонерів. Проте звернімося до вимог ст. 32 вказаного Закону: загальні збори проводяться за рахунок коштів АТ у разі якщо загальні збори проводяться з ініціативи акціонерів або наглядової ради, документально підтверджені витрати на їх організацію, підготовку та проведення можуть бути відшкодовані за рахунок коштів товариства, якщо загальними зборами, що проводяться у зазначеному випадку, буде прийнято рішення про відшкодування витрат на організацію, підготовку та проведення загальних зборів. Тобто якщо міноритарні акціонери скликали позачергові збори товариства, то, за умови несхвалення відповідного органу видатків на проведення відповідного заходу, вони будуть нести й такі витрати, що фактично нівелює можливість проведення позачергових загальних зборів акціонерів і, при цьому, ні товариство, ні наглядова рада жодної відповідальності не несуть. Тому ми вважаємо за доречне зобов'язати товариство відшкодовувати витрати на організацію, підготовку та проведення загальних зборів за умови їх скликання наглядовою радою чи з ініціативи акціонерів, про що й включити відповідну вимогу до статті про обов'язки акціонерного товариства.

4. Крім означеної, на нашу думку, законодавчої прогалини варто звернути увагу на ст. 3 Закону України “Про акціонерні товариства” за якою **акціонери**, які не повністю оплатили акції, у випадках, визначених статутом товариства, **відповідають за зобов’язаннями товариства** у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій. Це правило суперечить загальним підходам приватноправових засад. Так особа може відповідати за своїми зобов’язаннями виключно перед особою, яка має право вимоги до неї. Правом вимоги, стосовно акціонера наділене АТ, а не його кредитори. Тому зазначена норма є нонсенсом. Зазначену норму необхідно викласти в такій редакції: “акціонери, які не повністю оплатили акції, у випадках, визначених статутом товариства, відповідають перед товариством у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій”.

Окрім нормативних протиріч дослідники особливостей правового регулювання АТ відзначають і негативні риси існуючої системи санкцій стосовно недобросовісних посадових осіб. При цьому підкреслюється, що всі ці заходи відповідальності є досить обмеженими і не мають попереджувального характеру [8, с. 74]. Наприклад, за ст. 63 Закону України “Про акціонерні товариства” посадові особи органів АТ повинні діяти в інтересах товариства, дотримуватися вимог законодавства, положень статуту та інших документів товариства, у разі недотримання останніх вони несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом. На підставі наведеної норми доходимо висновку, що на посадових осіб товариства поширюють загальні положення чинного законодавства про відповідальність.

5. Стосовно відповідальності в акціонерних відносинах необхідно звернути увагу на ст. 12 Закону України “Про акціонерні товариства” за якою встановлюється **розмежування відповідальності АТ та його засновників**. Так, АТ відповідає за пов’язаними з його заснуванням зобов’язаннями засновників тільки у разі схвалення їх дій загальними зборами акціонерів. При цьому, загальні збори акціонерів, що схвалюють такі зобов’язання засновників товариства, мають бути проведені протягом шести місяців після державної реєстрації товариства. Тобто, фактично, у разі схвалення дій засновників зобов’язаним визнається саме товариство, але визнання правомірними чи неправомірними дій засновників проводиться за списком чи по кожному питанню окремо ніде не встановлено. У зв’язку з цим, учасники, які приймають участь у голосуванні з означеного питання і не приймали участь у вчиненні дій до державної реєстрації товариства, можуть голосувати “за” за тими питаннями, що є вигідними для товариства і голосувати “проти” – з питань, що є для нього обтяжливими у фінансовому плані. У зв’язку з цим варто було б зауважити, що питання про відповідальність за зобов’язаннями, пов’язаними із заснуванням товариства, повинні голосуватися одним пакетом, інформація про що має бути відображена у статуті товариства. У разі несхвалення відповідних дій засновники АТ несуть солідарну відповідальність за пов’язаними з його заснуванням зобов’язаннями, що виникли до його державної реєстрації.

Зважаючи на серйозну роль, яку відіграють законодавчі нормативні акти у контексті правового регулювання інституту акціонерної відповідальності, необхідно зробити висновок про недостатнє опрацювання норм, що стосуються саме цього інституту. Крім того, існуючі заходи відповідальності не враховують особливостей акціонерних відносин. У зв'язку з цим, можемо констатувати, що для вирішення проблем, які виникають у сфері акціонерних відносин, необхідною є наявність єдиної державної політики, спрямованої на розробку і втілення у життя цілого комплексу заходів, здатних змінити ситуацію з правовим регулюванням відповідальності у АТ.

Література

1. Господарський кодекс України [Текст] : за станом на 15.04.2009 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Господарський процесуальний кодекс України [Текст] : за станом на 15.04.2009 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – 11.02.92. – Ст. 56.
3. Цивільний кодекс України [Текст] : за станом на 15.04.2009 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
4. Цивільний процесуальний кодекс України [Текст] : за станом на 15.04.2009 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.
5. Про акціонерні товариства [Текст] : Закон України від 17.09.2008 № 524- VI // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 202 (29 жовтня). – С. 5–12.
6. Про господарські товариства [Текст] : Закон України від 19.09.91 № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – 03.12.91. – Ст. 682.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) [Текст] : від 01.12.2004 ; справа № 18-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – Ст. 3288.
8. Кравченко, Р.С. Корпоративное управление: Обеспечение и защита права акционеров на информацию: Российский и англо-американский опыт [Текст] / Р.С. Кравченко. – М. : Спарк, 2002. – 112 с.

Жорнокуй, Ю.М. Відповідальність учасників акціонерних правовідносин: правові проблеми застосування деяких положень чинного законодавства [Текст] / Ю.М. Жорнокуй // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення : збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (4-5 червня 2010 р.). - Суми : НБУ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; УАБС НБУ, 2010. - С. 264-269.